

Παράρτημα VIII. Η επίδραση των έργων του Πέτρου Κροπότκιν

Τα έργα και η σκέψη του Πέτρου Κροπότκιν επηρέασαν όχι μόνο αναρχικούς, αλλά και σοσιαλιστές διαφόρων τάσεων, όπως το περιοδικό «Σοσιαλιστική Ζωή», που κυκλοφορούσε από το Νίκο Γιαννιό, έναν από τους κύριους εκφραστές της σοσιαλδημοκρατίας στον «ελλαδικό» χώρο. Διαβάζουμε στο τεύχος 28 (2/1931) της «Σοσιαλιστικής Ζωής»:

ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΣΤΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ

Εδώ και δέκα χρόνια – στις 8 Φλεβάρη του 1921 – πέθανε στη Ρωσία των Μπολσεβίκων, λησμονημένος κι' αποσταμένος, ο Μεγάλος δάσκαλος: ο Κροπότκιν. Όσοι από μας – τη νεότερη μεταπολεμική γεννεά – έχουν διαβάσει την υπέροχη έκκλησή του «Προς τους Νέους» ποτέ δεν θα τον λησμονήσουν. Μα δεν θα τον ξεχάσουν ακόμα γιατί στάθηκε η ωραιότερη σε ηθικόν κάλλος, μορφή ανάμεσα στην χωρεία των ιδεολόγων της περασμένης γεννεάς. Πλάι στον Κροπότκιν μόνο το ηθικόν ύψος ενός Ζωρές μπορεί να σταθή. Ο Ρώσσος αυτός πρίγκιπας – ξάδερφος του τελευταίου Τσάρου – που νέος ακόμα χάρισε όλα του τα πλούτη και το βίο του στους μουζίκους και τους φτωχούς της πατρίδας του κι' αρνήθηκε ψεύτικες τιμές και αξιώματα για να αφοσιωθή στον αγώνα για τη Λευτεριά του λαού του – αψηφώντας φυλακίσεις στο Πετροπουλάσκι κι' εξορίες στη Σιβηρία – και ν' αγωνιστή ύστερα γενικότερα για τη Λύτρωση του ανθρώπινου γένους από τη δυστυχία και τον Πόνο, γυρνώντας απάνω στη Γη ρακενδύτος και πεινασμένος για να κυρύχνη και να μοιράζη τις αναρχικές προκηρύξεις του, μοιραζόμενος με τους δυστυχισμένους τη δυστυχία και με τους πονεμένους τον Πόνο, ο χλωμός και άρρωστος αυτός πρίγγιπας που ξεπροβάλλει κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα απ' τη μυστικοπαθή Ρωσία των Τσάρων και του κνούτου – τη γεμάτη ζοφερήν αθλιότητα και απέραντο πόνο – ο φιλόανθρωπος αυτός αναρχικός και πρίγκιπας που αψηφούσε τον πόνο και ζητούσε τη Λύτρωση, έκανε τους ανθρώπους της εποχής του να πιστέψουν ότι απ' τη Ρωσία είχε φανεί ο Νέος Χριστός. Τώρα ο Μεγάλος Απόστολος κοιμάται στην πατρίδα του, δώ και δέκα χρόνια. Όσοι έμαθαν να εκτιμούν ό,τι υψηλό υπάρχει στην ανθρώπινη φύση και να υποκλίνονται μπρος στο ηθικόν κάλλος, ποτέ δε θα λησμονήσουν τον υπέροχο Αναρχικό, τον Απόστολο, τον Άνθρωπο.

Λ. Α. .Ρ.

Επίσης, η μπροσούρα του Π. Κροπότκιν «Προς τους Νέους» γνωρίζει αμέτρητες εκδόσεις από αναρχικούς και σοσιαλιστές. Πολύτιμα στοιχεία για την εκδοτική τύχη της εν λόγω μπροσούρας παρέχονται σε κείμενο του Δ. Δημητρόπουλου που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Αρχαιοτάξιο» των ΑΣΚΙ, αποσπάσματα του οποίου παραθέτουμε ευθύς αμέσως:

Π. Κροπότκιν «Προς τους Νέους»

ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

Το καλοκαίρι του 1880 ο Πέτρος Κροπότκιν δημοσιεύει στην εφημερίδα *Le Revolte*, την οποία εξέδιδε κατά την περίοδο παραμονής του στη Γενεύη, ένα κείμενο σε συνέχειες με τίτλο «*Aux jeunes gens*». Σύντομα το κείμενο αυτό εκδίδεται και σε χωριστό φυλλάδιο, στο Παρίσι, και σε αγγλική μετάφραση στο Λονδίνο. Πρόκειται για ένα κείμενο άμεσο, ζωντανό και ενθουσιώδες. Απευθύνεται – σε δεύτερο ενικό

πρόσωπο - στον νέο άνθρωπο, και ειδικότερα στον νέο γιατρό, επιστήμονα, δικηγόρο, μηχανικό, δάσκαλο, καλλιτέχνη, θέτοντας σε κάθε έναν από αυτούς τα ηθικά διλήμματα, με τα όποια θα βρεθούν αντιμέτωποι εάν αποφασίσουν να ασκήσουν με εντιμότητα το επάγγελμα που επέλεξαν. Κατόπιν απευθύνεται, επίσης σε δεύτερο πρόσωπο, στο νέο εργάτη και στη νέα γυναίκα-μητέρα, και, αφού τους υπενθυμίσει όσα αντιμετωπίζουν καθημερινά από την εκμετάλλευση που υφίστανται, τονίζει ότι η στράτευσή τους στο σοσιαλιστικό αγώνα αποτελεί γι' αυτούς καθήκον...

»Η εκδοτική τύχη του κειμένου αυτού του Κροπότκιν στην Ελλάδα παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς γνώρισε πολλαπλές εκδόσεις σε διαφορετικές μεταφράσεις, και αποτέλεσε εκδοτική επιλογή προσώπων και πολιτικών κινήσεων που είχαν διαφορετικές ιδεολογικοπολιτικές αναφορές και ακολουθούσαν διακριτές πρακτικές πολιτικού αγώνα. Συνιστά έτσι ένα καλό παράδειγμα των σημείων υποδοχής που βρήκαν οι σοσιαλιστικές ιδέες στον ελληνικό χώρο και των διαδρομών που ακολούθησαν στο ταξίδι τους από τη Δυτική Ευρώπη...

»Από μία πρώτη, όχι εξαντλητική, έρευνα εντοπίστηκαν οι ακόλουθες εκδόσεις της μπροσούρας του Κροπότκιν σε ελληνική γλώσσα:

Καταρχήν το κείμενο μεταφράζεται και εκδίδεται στα ελληνικά το 1886, ελάχιστα δηλαδή χρόνια μετά την αρχική δημοσίευσή του, με τον τίτλο «Εκκλησις εις τους νέους», από τον Πλάτωνα Δρακούλη. Ο Δρακούλης, ο οποίος στην πρώτη αυτή φάση της πολιτικής του δραστηριότητας έχει επηρεαστεί από τη σκέψη του Κροπότκιν - είναι χαρακτηριστικό ότι τον επόμενο χρόνο μεταφράζει και εκδίδει άλλο ένα βιβλίο του με τίτλο «Εξέλιξις του νεωτεριστικού πνεύματος του ενεστώτος αιώνος» - εντάσσει τη μετάφρασή του στην προσπάθεια διάδοσης των σοσιαλιστικών ιδεών. Στον πρόλογό του ο Δρακούλης καταγράφει τους λόγους που τον οδήγησαν στη μετάφραση: «Το έργον ου μετάφρασιν παρέχω τοις συμπολίταις μου, ας εκ των όρων υφ' ους οι πολλοί των αναγνωστών θα κρίνωσι τας αρχάς τας υπαγορεύσασας την φράσιν αυτού, απαιτεί προδιάθεσιν οία ήθελε με ωθήσει εις διατριβήν πολλώ μακροτέραν του κυρίου κειμένου. Αναγκάζομαι εντεύθεν ν' αποστώ το γε νυν, οφειλομένης μεν πλην ουχί επικαίρου ουδ' εν καταλλήλω τόπω απαιτουμένης διεξηγήσεως των θεμελιωδών βάσεων της νέας Επιστήμης ήτις καλείται Socialisme και της φιλοσοφίας αυτής. Ευελπιστώ ότι βραδύτερον θα δυνηθώ να επιτελέσω το προς την πατρίδα καθήκον μου τούτο, εν τω μέτρω των ασθενών μου δυνάμεων» (σ. 5)...

»Δώδεκα χρόνια μετά την πρώτη έκδοσή της στα ελληνικά, η μπροσούρα του Κροπότκιν εκδίδεται και πάλι, στην Πάτρα αυτή τη φορά, από τον Ιωάννη Μιλτ. Μαγκανάρα. Δεν δηλώνεται μεταφραστής φαίνεται όμως ότι χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση του Δρακούλη, με ορισμένες τροποποιήσεις που επιδίωκαν κυρίως να απαλύνουν την αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα που είχε υιοθετήσει ο Δρακούλης. Ο Μαγκανάρας ήταν εκδότης της εφημερίδας «Επί τα Πρόσω» και της «Αναρχικής Βιβλιοθήκης», καθώς και δραστήριο μέλος αναρχοσοσιαλιστικής κίνησης, που συσπειρωμένη γύρω από την παραπάνω εφημερίδα ανέπτυξε, την περίοδο αυτή, σημαντική δράση στην αχαϊκή πρωτεύουσα και σε άλλες πόλεις της Πελοποννήσου. Η έκδοση του «Προς τους Νέους» εντάσσεται στην προπαγανδιστική δουλειά της ομάδας της Πάτρας, που την εποχή αυτή εκδίδει ακόμη τις μπροσούρες του Ιω. Μαγκανάρα, «Ο γάμος εν κοινωνία του μέλλοντος», «Πείνα και εξουσία», «Η απόλυτος ελευθερία του ανθρώπου», καθώς και μετάφραση έργων των: Κροπότκιν, «Το πνεύμα της Επαναστάσεως», Ιουλίου Γκραβ, «Η κοινωνία την επαύριον της επαναστάσεως», Σ. Φωρ, «Τι θέλουν οι Αναρχικοί». Το 1898 όμως υπήρξε χρονιά σκληρών διώξεων για το αναρχικό κίνημα της Πάτρας, με αφορμή τη δολοφονική

απόπειρα που έγινε το Φεβρουάριο εναντίον του Γεωργίου Α'. Οι διώξεις αυτές ίσως οδήγησαν τον Ιω. Μαγκανάρα - ο οποίος ήδη είχε δικαστεί και καταδικαστεί για την πολιτική δράση του - να τοποθετήσει εξώφυλλο διαφορετικό από τη σελίδα τίτλου, παραλλάσσοντας και την ονομασία της σειράς από «Αναρχική Βιβλιοθήκη» σε «Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη».

Λίγα χρόνια αργότερα το «Προς τους νέους» δημοσιεύεται, σε δώδεκα συνέχειες από τον Ιανουάριο το Μάρτιο του 1908, στην εφημερίδα του Βόλου Ο Εργάτης, που τότε ήταν όργανο του Πανεργατικού Συνδέσμου «Η Αδελφότης» και διευθυνόταν από τον Κ. Ζάχο. Και σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση του Πλ. Δρακούλη με περιορισμένες αλλαγές στη διατύπωση, δεν αναγραφόταν όμως το όνομα του μεταφραστή. Σε συνέχειες επίσης το Προς τους νέους δημοσιεύεται τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1912 στην εφημερίδα της Κέρκυρας Σοσιαλιστική Δημοκρατία που εκδιδόταν από το Σοσιαλιστικό Όμιλο Κέρκυρας με επικεφαλής τον Κ. Θεοτόκη και τον Αρ. Σίδερη. Επίσης τμήμα τουλάχιστον του έργου δημοσιεύτηκε στα 1915 στην εφημερίδα Οργάνωσις, που εκδιδόταν από το Σύνδεσμο των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδος.

Η επόμενη έκδοση του κειμένου του Κροπότκιν, σε χωριστό φυλλάδιο, γίνεται στα 1911 και προέρχεται από τον χώρο των εργατικών σωματείων. Η έκδοση, με τίτλο «Έκκλησις προς την νεολαίαν» πραγματοποιείται από την Εφημερίδα των Εργατών, μια εφημερίδα που αρχικά εκδίδεται από τα εργατικά σωματεία της Αθήνας και κατόπιν μετατρέπεται σε όργανο του Εργατικού Κέντρου Αθηνών, μετά την ίδρυση του τελευταίου το 1910. Η μετάφραση τη φορά αυτή ανήκει στον Σπ. Γ. Φραγκόπουλο, ο οποίος είχε πραγματοποιήσει πολλές μεταφράσεις έργων σοσιαλιστικής φιλολογίας. Ο Σπ. Φραγκόπουλος ήταν επίσης συνεργάτης του Μαρίνου Αντύπα στη δραστηριότητα που ανέπτυξε ο τελευταίος στην Κεφαλλονιά, τόσο μέσω του Λαϊκού Αναγνώστη «Η Ισότης» του Αργοστολίου, όσο και μέσω της εφημερίδας «Ανάστασις» που εκδιδόταν στην Κεφαλλονιά κατά τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα. Αργότερα υπήρξε συνεργάτης της εφημερίδας των «Κοινωνιολόγων», Κοινωνισμός», που εκδόθηκε την περίοδο 1910-1911 στην Αθήνα.

Στα 1917 έχουμε μία ακόμη έκδοση του «Προς τους νέους», σε μετάφραση αυτή τη φορά των Γ. Δούμα και Σπ. Κομιώτη, σε δημοτική γλώσσα. Η έκδοση πραγματοποιήθηκε από τη Σοσιαλιστική Νεολαία, οργάνωση που, με ηγέτες τους Δημοσθένη Λιγδόπουλο και Φραγκίσκο Τζουλάτη, πήρε μέρος στο ιδρυτικό συνέδριο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ), απαρτίζοντας την «αριστερή» του πτέρυγα. Οι δύο μεταφραστές, φοιτητές τότε, ανήκαν στη Σοσιαλιστική Νεολαία και υπήρξαν στελέχη του σοσιαλιστικού κινήματος. Ο Σπ. Κομιώτης συμμετείχε στο πρώτο συνέδριο του ΣΕΚΕ, το Νοέμβριο του 1918, ως εκπρόσωπος της Σοσιαλιστικής Εργατικής Οργάνωσης Αθηνών, ενώ και οι δύο μετείχαν αρχικά στο ΣΕΚΕ ως μέλη της Κεντρικής του Επιτροπής ή άλλων καθοδηγητικών οργάνων. Κατόπιν πήραν μέρος από τις γραμμές του ΣΕΚΕ ή άλλων πολιτικών κινήσεων της εποχής στην έντονη ιδεολογική αντιπαράθεση που διεξήχθη κατά τη δεκαετία του 1920 στους κόλπους του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος.

Η έκδοση αυτή του «Προς τους νέους» αποτέλεσε αφορμή για να εξαπολυθούν, στα μέσα του 1918, διώξεις εναντίον της Σοσιαλιστικής Νεολαίας και των μεταφραστών, ενώ το βιβλίο κατασχέθηκε. Ο Μιχ. Οικονόμου, μέλος τότε της Σοσιαλιστικής Νεολαίας, σε μεταγενέστερη διήγησή του αναβιώνει με παραστατικότητα το κλίμα της εποχής και της δίκης: «Τότε, ξέρετε, είχαμε στρατιωτικό νόμο, ο οποίος γενικά περιόριζε τις κινήσεις μας και τις διαθέσεις μας. Έτσι παραπέμφθηκαν σε δίκη, στο στρατοδικείο της οδού Ακαδημίας τότε, ο Γ. Δούμας και ο Κουμιώτης (νομίζω αυτοί οι

δύο ήταν οι μεταφραστές), ο Λιγδόπουλος, ο Αργυρίου και ο Κατσάνος. Πρόεδρος του στρατοδικείου ήταν ο φοβερός και τρομερός Φατσέας, που καταδίκασε πολλούς κομμουνιστές αργότερα. Στη δίκη δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα και με τη δραστηριοποίηση όλων μας, αλλά κυρίως του Ν. Δημητράτου, της Φεντερασιόν, των συνδικάτων και των σοσιαλιστών βουλευτών Σίδερι και Κουριέλ. Η δίωξη έγινε γνωστή και στο εξωτερικό, δημοσιεύτηκαν διαμαρτυρίες και ψηφίσματα και φέραμε την κυβέρνηση σε δύσκολη θέση. Θυμάμαι ότι η στάση πού τήρησαν όλοι ήταν αγέρωχη, με πρώτο το Λιγδόπουλο που έκανε μεγάλη εντύπωση όταν είπε στο Φατσέα. “Δεν ενδιαφέρομαι για την καταδίκη μου, αλλά βεβαιωθείτε, κύριε Πρόεδρε, ότι αυτή θα χρησιμεύσει για καθρέπτη, με τον οποίο ο κόσμος θα γνωρίσει τον πολιτισμό της σημερινής Ελλάδος. Ένα πολιτισμό, που δεν επιτρέπει την ελεύθερη ανάπτυξη των ιδεών, όποιες και αν είναι αυτές”. Έτσι, ενώ εμείς πηγαίναμε να τους ενθαρρύνουμε, μας έδωσαν κουράγιο αυτοί. Τελικά καταδικάστηκαν σε 4 χρόνια φυλακή και σε 6 χρόνια στέρηση των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Βαριά ποινή. Ο πατέρας του Δούμα, όμως, που ήταν τσαγκάρης στην Πλάκα και παλιός αναρχικός στην Αίγυπτο καμάρωνε. Τους έκλεισαν πρώτα στις στρατιωτικές φυλακές στο Μοναστηράκι και μετά τους έστειλαν στο Ιντζεδίν στην Κρήτη. Εμείς συνεχίσαμε τις κινητοποιήσεις, τους γράφαμε και τους στέλναμε βιβλία. Τελικά, μετά από πέντε έξι μήνες ο Βενιζέλος τους έδωσε χάρη, μετά από αποφασιστική παρέμβαση του Άγγλου Εργατικού βουλευτή Χέντερσον».

Στα κατοπινά χρόνια το κείμενο του Κροπότκιν γνώρισε επανειλημμένες επανεκδόσεις, με εκδότη είτε το ίδιο το ΣΕΚΕ είτε σχήματα πού ελέγχονταν από αυτό. Έτσι η αναφερόμενη ως δεύτερη έκδοση - της μετάφρασης των Γ. Δούμα και Σπ. Κομιώτη - γίνεται το 1920 από το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Ελλάδος, Εκδοτικό Τμήμα Νεολαίων, στα τυπογραφεία της εφημερίδας Εργατικός Αγώνας, που αποτέλεσε το επίσημο όργανο της Σοσιαλιστικής Νεολαίας και κατόπιν του ΣΕΚΕ. Η τρίτη έκδοση πραγματοποιήθηκε την ίδια χρονιά και πάλι από το ΣΕΚΕ, η τέταρτη το 1925 από το Σοσιαλιστικό Βιβλιοπωλείο, η πέμπτη το 1927 από την Εργατική Οργάνωση Ηπειρωτών Αθήνας-Πειραιά. Σε όλες αυτές τις επανεκδόσεις χρησιμοποιήθηκε η μετάφραση των Γ. Δούμα και Σπ. Κομιώτη, χωρίς να αναγράφονται όμως οι μεταφραστές, πιθανόν λόγω των διώξεων που είχαν προηγηθεί.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι επανεκδόσεις του «Προς τους νέους συνεχίζονται». Στα 1944 εκδίδεται από τις εκδόσεις Μαρή-Κοροντζή, ενώ λίγα χρόνια αργότερα η Εκδοτική Φιλολογική Εταιρία (Ε.Φ.Ε.), εκδοτικός οίκος προσκείμενος στο τροτσκιστικό Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα Ελλάδος, το επανεκδίδει και πάλι. Το βιβλίο ήταν το υπ' αρ. 2 της σειράς «Μαρξιστική Βιβλιοθήκη της Ε.Φ.Ε.», πραγματοποίησε δε δύο εκδόσεις, μία χωρίς χρονολογία έκδοσης και μία δεύτερη το 1956. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις έχει χρησιμοποιηθεί σιωπηρά η μετάφραση των Σπ. Κομιώτη και Γ. Δούμα, χωρίς να δηλώνεται το όνομα των μεταφραστών. Στα πρόσφατα χρόνια, μετά τη μεταπολίτευση του 1974, παρατηρείται μία ανανέωση του ενδιαφέροντος για το έργο αυτό του Π. Κροπότκιν και επανεκδόσεις του σε δύο τουλάχιστον νέες μεταφράσεις.

Η περιδιάβαση αυτή σε όσες ελληνικές εκδόσεις του «Προς τους νέους» έγινε δυνατό να εντοπισθούν έδειξε, νομίζω, την εξαιρετική εκδοτική του τύχη στην Ελλάδα, μέχρι τουλάχιστον την περίοδο του μεσοπολέμου, καθώς εκδόθηκε σε ελληνική γλώσσα λίγα μόλις χρόνια μετά την πρώτη του δημοσίευση και κατόπιν, στα επόμενα πενήντα χρόνια, γνώρισε διαδοχικές μεταφράσεις και εκδόσεις. Είχε μάλιστα μια ιδιαιτερότητα: υιοθετήθηκε ως όργανο προπαγάνδας και αποτέλεσε εκδοτική επιλογή από ευρύ

φάσμα τάσεων και αποχρώσεων του σοσιαλιστικού κινήματος στον ελληνικό χώρο. Πράγματι, από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι το μεσοπόλεμο, την έκδοσή του επιχειρούν οι πρώτοι εκφραστές σοσιαλιστικών ιδεών στον ελληνικό χώρο, οι αναρχικοί, οι «κοινωνιολόγοι», τα εργατικά συνδικάτα, οι σοσιαλιστικές νεολαίες, οι κομμουνιστές, η αντιπολίτευση στο ΚΚΕ. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η γεωγραφική διασπορά των εκδόσεων, αφού εκδίδεται ως χωριστό φυλλάδιο ή δημοσιεύεται σε εφημερίδες στην Αθήνα, την Πάτρα, την Κέρκυρα και το Βόλο, στις σημαντικότερες δηλαδή πόλεις που είχαν συγκροτηθεί σοσιαλιστικοί πυρήνες.

Οι απανωτές αυτές εκδόσεις, παρότι δεν διαθέτουμε στοιχεία για το τιράζ τους, συνιστούν μια ένδειξη της διάδοσης του κειμένου, ιδιαίτερα μάλιστα αν συνυπολογιστεί το γεγονός ότι η λειτουργία, που είχαν από τη φύση τους οι μπροσούρες αυτού του είδους, δεν ήταν να αγοραστούν για να διαβαστούν από έναν αναγνώστη και να τοποθετηθούν στη βιβλιοθήκη του, αλλά αντίθετα, μέσα από τη διακίνηση χέρι με χέρι, να εξασφαλίσει το κάθε αντίτυπο όσο το δυνατόν περισσότερους αναγνώστες.

Οι πολλαπλές εκδόσεις του συγκεκριμένου έργου αναδεικνύουν επίσης ορισμένες από τις όψεις και τα όρια της εκδοτικής δραστηριότητας που ανέπτυξαν οι ποικίλων ιδεολογικοπολιτικών προσανατολισμών σοσιαλιστικές κινήσεις μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, εποχή μετά από την οποία πλέον το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα προσαρμόζεται απόλυτα στις τότε επιλογές της Τρίτης Κομμουνιστικής Διεθνούς. Σημειώνεται ότι στα τέλη της δεκαετίας αυτής, ήδη μια σειρά αξιόλογων στελεχών έχουν απομακρυνθεί από το ΚΚΕ, το οποίο αποκτά ομοιογένεια αλλά και μονολιθικότητα, ενώ παράλληλα οι διαχωριστικές γραμμές απέναντι στην εκτός ΚΚΕ αντιπολίτευση γίνονται πλέον οξείες και κάθετες.

Κοινό στοιχείο, όσων προσώπων ή πολιτικών κινήσεων επιχειρήσαν εκδόσεις της μπροσούρας του Κροπότκιν στην Ελλάδα, είναι ότι διένυαν τα πρώτα βήματα της πολιτικής τους δράσης. Η έκδοση δηλαδή συνιστά κατά κάποιο τρόπο για τον καθέναν από αυτούς νεανική δραστηριότητα. Οι διαδοχικές αυτές εκδοτικές προσπάθειες επικοινωνούν όμως ελάχιστα μεταξύ τους. Η επόμενη δημοσίευση δεν μνημονεύει την προηγούμενη, ενώ οι εκδόσεις, με εξαίρεση αυτή του Πλ. Δρακούλη, δεν περιέχουν εκδοτικά σημειώματα για το συγγραφέα, το έργο και τη μέχρι τότε υποδοχή του στον ελληνικό χώρο. Και αυτό συμβαίνει παρότι απέχουν μεταξύ τους λίγα μόνο χρόνια, και πρόκειται για βιβλία που απευθύνονται σε ένα περιορισμένο και οροθετημένο κοινό.

Η πληθώρα αυτή εκδόσεων και μεταφράσεων του κειμένου του Κροπότκιν γίνεται σε μία περίοδο που η έκδοση σοσιαλιστικών εντύπων -τόσο ελληνικών όσο και ξένων σε ελληνική μετάφραση- χαρακτηρίζεται μάλλον από ποιοτική και ποσοτική ένδεια. Οι επαναλαμβανόμενες λοιπόν εκδόσεις ίδιου έργου δεν είναι αποτέλεσμα εξάπλωσης των σοσιαλιστικών ιδεών και άνθησης των αντίστοιχων εκδόσεων. Αντίθετα μάλιστα, ίσως αποτελούν αντανάκλαση της βραχείας ιστορικής μνήμης που διέθεταν οι ομάδες που συναθροίζονταν στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα της εποχής, απηχούν την εμβρυώδη ανάπτυξη του και την αναιμική του συγκρότηση. Η επιτυχία του οφείλεται στο γεγονός ότι οι ελληνικές σοσιαλιστικές κινήσεις βρήκαν στο «Προς τους νέους» ένα κείμενο θερμό, ενθουσιώδες και εύληπτο, κατάλληλο να μεταβληθεί σε εύχρηστο εργαλείο πολιτικής ζύμωσης και προπαγάνδας. Βέβαια οι μεταφραστές δεν αποφεύγουν ορισμένες -χονδροκομμένες συχνά- προσαρμογές του κειμένου στις συγκυριακές επιδιώξεις ή στις πολιτικές τους απόψεις. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω παράδειγμα: Όλες οι αναφορές του Κροπότκιν στη λέξη «επανάσταση» μεταφράζονται από τον Πλ. Δρακούλη με τον όρο «κοινωνική μετατροπή», ενώ από

την άλλη πλευρά όσες μνείες κάνει στους «σοσιαλιστές» και στο «σοσιαλισμό», μετατρέπονται σε «κομμουνιστές» και «κομμουνισμό» στη μετάφραση των Σπ. Κομιώτη και Γ. Δούμα.

Από την άλλη πλευρά η υιοθέτηση του κειμένου του Κροπότκιν από το σύνολο σχεδόν του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, πιθανόν σχετίζεται με την έλλειψη επαρκούς γνώσης των απόψεων, των τάσεων και των διαχωρισμών, που είχαν διαμορφωθεί στο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα. Είναι ίσως επακόλουθο των περιορισμένων σχέσεων των σοσιαλιστικών ομάδων του ελληνικού χώρου με το τελευταίο. Για παράδειγμα η απομάκρυνση των αναρχικών -οπαδών του Μπακούνιν και άλλων- από τη Σοσιαλιστική Διεθνή στο συνέδριο της Χάγης στα 1872, δεν φαίνεται να είχε κάποια επίπτωση στην αποδοχή του κειμένου του Κροπότκιν από τους έλληνες σοσιαλιστές, ενώ δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να συνδέει τις επανεκδόσεις που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 από το ΣΕΚΕ, με την εγκατάσταση και παραμονή του Κροπότκιν στην ΕΣΣΔ μέχρι το θάνατό του στα 1921 και τη στάση του απέναντι στην Οκτωβριανή επανάσταση. Η απουσία ιδιαίτερων αναφορών στις εσωτερικές διαιρέσεις και αντιπαραθέσεις του διεθνούς σοσιαλιστικού κινήματος στο γραπτό αυτό του Κροπότκιν διευκόλυνε λοιπόν τη χρησιμοποίηση του από τις ελληνικές σοσιαλιστικές κινήσεις, που είχαν πάθος και αγωνιστικότητα, δεν διέθεταν όμως επαρκείς δυνατότητες εκλέπτυνσης και εμβάθυνσης στους προβληματισμούς που αναπτύσσονταν στο ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα της εποχής.